

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за січень 2023 року

Зміст

1. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	4
1.1. Заявляючи вимоги про зменшення розміру обов'язкової частки, позивач повинен довести суду та підтвердити належними й допустимими доказами підстави такого зменшення, зокрема відсутність або негативний характер відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, неприязні стосунки у зв'язку з аморальною поведінкою спадкоємця тощо	4
2. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	5
2.1. Позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі в здійсненні нею свого права, тому задоволення вимоги баби та діда про зобов'язання одного з батьків дітей, з яким вони проживають, не чинити перешкоди в спілкуванні з онуками можливе лише за наявності таких перешкод	5
2.2. Необізнаність особи щодо її батьківства стосовно дитини свідчить про поважність причин пропуску строку на звернення до суду з позовом про оспорювання батьківства, встановленого статтею 56 КпШС України	7
3. Спори, що виникають із трудових правовідносин	9
3.1. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у разі припинення повноважень посадових осіб, зокрема посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції з управління за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. Віднесення статутом товариства (філії державного підприємства) певної посади до категорії посадових осіб не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України	9
4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	12
4.1. Якщо правочин укладений від імені особи іншою особою, яка не була уповноважена на таке представництво й не мала жодних повноважень діяти від імені свого довірителя, положення частини першої статті 241 ЦК України щодо вчинення представником правочину з перевищенням повноважень та наступного його схвалення не застосовуються	12
4.2. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню на підставі статті 1212 ЦК України, якщо потерпіла особа знає, що в неї немає зобов'язання (немає обов'язку) для сплати коштів, проте добровільно здійснює таку сплату	14

4.3. Спроба позивача використати такий спосіб захисту, як визнання недійсним повідомлення про анулювання боргу, не відповідає засадам презумпції правомірності правочину та є неефективним способом захисту	16
5. Справи щодо оспорування рішень міжнародних арбітражів	17
5.1. Чинне законодавство України не містить імперативної заборони щодо можливості передачі за домовленістю сторін на розгляд арбітражного суду <i>ad hoc</i> спору, що виник із договору купівлі-продажу, сторонами якого є фізична особа та юридична особа – нерезидент	17
6. Питання процесуального права	19
6.1. Процесуальним наслідком відмови в прийнятті позову, заяви про зміну предмета або підстав позову є повернення такої заяви, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до статті 353 ЦПК України	19
6.2. Факт подання учасником справи заяви про розгляд справи за його відсутності не звільняє суд від обов'язку повідомити такого учасника справи про місце, дату і час судового засідання	21
6.3. Невизначення в ухвалі строку й порядку набрання нею законної сили є порушенням вимог статті 260 ЦПК України та підставою для зміни судового рішення шляхом доповнення його резолютивної частини	22
6.4. Перебування у відпустці представника позивача, завчасно повідомленого про дату та час судового засідання, не є підставою для відкладення судового засідання, оскільки позивач не був позбавлений можливості залучити до участі у справі іншого представника	25
6.5. Позов військової частини до військовослужбовця про відшкодування шкоди, завданої розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна, не є публічно-правовим та розглядається за правилами цивільного судочинства, якщо вироком суду вже надана правова оцінка правомірності дій відповідача під час проходження ним військової служби	27
6.6. Мирова угода, за умовами якої сторони домовляються про відмову від позову, не може бути затверджена, оскільки має стосуватися прав і обов'язків сторін щодо предмета спору, а не вчинення процесуальних дій	28
6.7. Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат в разі його смерті від нещасного випадку на виробництві можливо виключно під час розгляду справи в суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій / бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту є не самоцільною метою, а передумовою задоволення адміністративного позову	29

1. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

1.1. Заявляючи вимоги про зменшення розміру обов'язкової частки, позивач повинен довести суду та підтвердити належними й допустимими доказами підстави такого зменшення, зокрема відсутність або негативний характер відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, неприязні стосунки у зв'язку з аморальною поведінкою спадкоємця тощо

18 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_7, треті особи: ОСОБА_5, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Рильська Л. С, про зменшення обов'язкової частки у спадщині, поділ спадкового майна.

Суд установив, що після смерті батька позивача, ОСОБА_6, залишилося майно, яке відповідно до заповіту спадкодавця заповів ОСОБА_1. Спадкоємцями першої черги за законом після смерті ОСОБА_6 є позивач, дружина померлого – ОСОБА_5, діти померлого – ОСОБА_2, ОСОБА_7, батько померлого – ОСОБА_3 та мати померлого – ОСОБА_4. ОСОБА_1 просила суд зменшити обов'язкову частку у спадщині батьків померлого вдвічі через те, що спадкодавець мав першу групу інвалідності, але ОСОБА_3, ОСОБА_4 за ним не доглядали, належним чином не виконували батьківських обов'язків, не підтримували його ані матеріально, ані морально.

Під час розгляду справи в суді першої інстанції ОСОБА_3 помер, в якості правонаступника залучено ОСОБА_2. Позовні вимоги ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_4, треті особи: ОСОБА_5, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Рильська Л. С., про поділ спадкового майна в окреме провадження.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову ОСОБА_1 у зв'язку з недоведеністю позовних вимог про зменшення обов'язкової частки у спадщині.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення, зробивши такі висновки.

У справі, що переглядалася, виникло питання щодо зменшення розміру обов'язкової частки у спадковому майні після смерті ОСОБА_6 його спадкоємцям першої черги (батькам), які своєчасно звернулися до нотаріуса із заявами про прийняття спадщини.

Право на обов'язкову частку у спадщині врегульовано статтею 1241 ЦК України, в частині першій якої передбачено, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатні вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Право на обов'язкову частку – це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги (стаття 1261 ЦК України) отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту. Таким чином, свобода спадкового розпорядження обмежується правом осіб, які закликаються до спадкування, незалежно від волі спадкодавця, в силу прямої вказівки закону.

Відповідно до частини першої статті 1241 ЦК України розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. При вирішенні спорів про зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині встановленню та оцінюванню судом підлягають характер відносин між спадкодавцем та спадкоємцем, інші обставини, що мають істотне значення. Зокрема, такими обставинами можуть вважатися тривала відсутність спілкування між спадкодавцем і спадкоємцем, неприязні стосунки, зумовлені аморальною поведінкою спадкоємця, тощо. Зменшення розміру обов'язкової частки в спадщині полягає у пропорційному зменшенні частки такого спадкоємця.

Отже, аналіз цих норм матеріального права дає підстави для висновку, що, заявляючи вимоги про зменшення розміру обов'язкової частки, позивач повинен довести суду та підтвердити належними і допустимими доказами підстави такого зменшення, зокрема, відсутність або негативний характер відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, неприязні стосунки у зв'язку з аморальною поведінкою спадкоємця тощо.

Встановивши, що ОСОБА_3 та ОСОБА_4 протягом встановленого законом шестимісячного строку реалізували своє право на прийняття обов'язкової частки у спадщині після смерті ОСОБА_6, а позивач не надала доказів на підтвердження того, що між спадкодавцем та його батьками було припинено спілкування чи існували неприязні стосунки, зумовлені поведінкою саме спадкоємців обов'язкової частки, які є особами похилого віку, або інших обставин, які мають істотне значення, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованих висновків про відсутність підстав для задоволення позовних вимог. Суди перевірили та проаналізували обставини щодо того, чи мали спадкоємці ОСОБА_3 та ОСОБА_4 можливість надавати таку допомогу ОСОБА_6 та чи потребував спадкодавець допомоги від цих спадкоємців за умов отримання її від інших осіб та його матеріального стану.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 січня 2023 року у справі № 757/40264/15-ц (провадження № 61-8214св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553648>.

2. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

2.1. Позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі в здійсненні нею свого права, тому задоволення вимоги баби та діда про зобов'язання одного з батьків дітей, з яким вони проживають, не чинити перешкоди в спілкуванні з онуками можливе лише за наявності таких перешкод

12 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третя особа – управління сім'ї,

молодіжної політики та захисту дітей Тернопільської міської ради, про усунення перешкод у здійсненні бабою і дідом їх прав щодо виховання онуків.

Суд установив, що син позивачів ОСОБА_4 та відповідач перебували у шлюбі. Мають двох синів ОСОБА_5 та ОСОБА_7, які після розірвання шлюбу залишилися проживати разом з відповідачем. Позивачі, як дідусь та бабуся, прагнуть брати участь у вихованні онуків, бажають проводити час та спілкуватися з ними, брати участь у їх духовному та фізичному розвитку. Проте ОСОБА_3 чинить їм перешкоди у спілкуванні з онуками. Урегулювати спір у позасудовому порядку позивачам не вдалося.

Суд першої інстанції задовольнив позов ОСОБА_1, ОСОБА_2: встановив для позивачів спосіб участі у вихованні та спілкуванні з малолітніми дітьми ОСОБА_5 та ОСОБА_7 шляхом надання їм можливості бачитися з дітьми у визначені дні. Суд також зобов'язав ОСОБА_3 не чинити перешкод ОСОБА_1, ОСОБА_2 у спілкуванні з онуками.

Апеляційний суд змінив рішення суду першої інстанції в частині визначення графіка побачень ОСОБА_1, ОСОБА_2 з малолітніми онуками шляхом надання їм можливості бачитися з дітьми у інші дні. У решті – рішення місцевого суду залишив без змін.

Верховний Суд скасував судові рішення попередніх інстанцій, ухвалив нове рішення про часткове задоволення позову.

Ухвалюючи рішення, Верховний Суд дійшов таких висновків.

Законодавець визначив механізм здійснення права баби та діда, прабаби, прадіда на виховання внуків і правнуків, який проявляється в: (а) покладенні обов'язку на батьків чи інших осіб, з якими проживає дитина, не перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків; (б) закріпленні права баби діда, прабаби, прадіда у разі наявності перешкод у вихованні та спілкуванні із внуками, правнуками на звернення до суду з позовом про їх усунення. Позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі у здійсненні нею свого права.

Суд визначає способи участі особи у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування (частина друга статті 159 СК України).

У справі, що переглядалася, при задоволенні позовної вимоги про зобов'язання ОСОБА_3 не чинити перешкоди ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у спілкуванні з онуками суд першої інстанції встановив, що відповідач не чинить позивачам перешкоди в спілкуванні з онуками, проте суд послався на те, що відмова у задоволенні цієї вимоги порушить принцип правової визначеності, оскільки сторонами не погоджено способи участі позивача у вихованні онуків.

Суди не врахували, що задоволення вимоги про зобов'язання ОСОБА_3 не чинити перешкоди ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у спілкуванні з онуками можливе лише у разі наявності перешкод позивачам з боку відповідача. Проте з урахуванням

обставин справи відсутні підстави вважати, що відповідач чинить позивачам будь-які перешкоди у спілкуванні з їх онуками. Тому суди дійшли неправильних висновків про задоволення цієї позовної вимоги.

Враховуючи, що сторонами не погоджено способи участі позивачів у вихованні онуків, місце та час їхнього спілкування, то суди обґрунтовано встановили наявність підстав для визначення порядку участі позивачів у спілкуванні та у вихованні онуків шляхом надання їм можливості бачитися з дітьми у такі дні: кожної I та III неділі з 15:00 год. до 18:00 год.; 10 днів у період літніх канікул. Проте при вирішенні спору щодо участі позивачів у вихованні онуків суди не звернули уваги на частину шостої статті 19 СК України та не повною мірою врахували інтереси дітей. Суди вказали, що «у перших шість місяців, після набрання рішенням законної сили побачення повинні відбуватися у присутності матері ОСОБА_3, в подальшому самостійно, без присутності матері». Проте позивачі не просили встановити такий порядок побачень. Тому з урахуванням висновку органу опіки та піклування та інтересів дітей. Верховний Суд вважав доцільним визначити порядок побачень у присутності матері за бажанням дітей.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2023 року у справі № 607/1377/22 (провадження № 61-11704св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108422611>.

2.2. Необізнаність особи щодо її батьківства стосовно дитини свідчить про поважність причин пропуску строку на звернення до суду з позовом про оспорювання батьківства, встановленого статтею 56 КпШС України

25 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про виключення запису про народження дитини та оспорювання батьківства.

Суд установив, що у серпні 2003 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 зареєстрували шлюб. При цьому відповідач перебувала з 2001 року у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_4, який не був припинений. У лютому 2016 року Оболонським районним у м. Києві відділом державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у м. Києві анульований актовий запис про шлюб ОСОБА_1 та ОСОБА_2. У грудні 2016 року місцевий суд визнав недійсним шлюб, укладений між ОСОБА_2 та ОСОБА_4. У вересні 2003 року народився ОСОБА_5, у свідоцтві про його народження батьком записаний ОСОБА_1, матір'ю – ОСОБА_2. За результатом аналізу ДНК-тесту, проведеного у вересні 2016 року, можливість біологічного батьківства ОСОБА_1 стосовно ОСОБА_5 повністю виключена. У березні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про поновлення строку звернення до суду з позовом.

Справа розглядалася судами неодноразово.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову через пропуск строку, встановленого статтею 56 КпШС України, на звернення до суду з позовом, який є преклюзивним, і підстави для його поновлення відсутні.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та виключив відомості про батьківство ОСОБА_1 з актового запису про народження ОСОБА_5. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що для правильного застосування частини першої статті 56 КпШС України при визначенні початку перебігу позовної давності має значення не тільки безпосередня обізнаність особи про своє батьківство, а й об'єктивна можливість цієї особи знати про своє батьківство. У зв'язку з отриманням результатів аналізу ДНК-тесту у 2016 році щодо виключення можливості біологічного батьківства ОСОБА_1 стосовно ОСОБА_5, що свідчить про об'єктивну обізнаність ОСОБА_1 про відсутність свого батьківства саме з часу отримання ДНК-тесту, відсутні підстави вважати позовну давність пропущеною.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину постанови апеляційного суду в частині вирішення питання строку звернення до суду з відповідним позовом з огляду на таке.

За загальним правилом дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (частина перша статті 58 Конституції України) норми СК України застосовуються до сімейних відносин, які виникли після набрання ним чинності, тобто не раніше 01 січня 2004 року.

У справі, що переглядалася, суд установив, що спірний актовий запис, згідно з яким батьком ОСОБА_5 записано ОСОБА_1, здійснено у грудні 2003 року, тому обґрунтовано застосував до спірних правовідносин положення КпШС України, чинні на час їх виникнення.

Верховний Суд звернув увагу на те, що оскільки перебіг встановленого статтею 56 КпШС України річного строку на оспорування батьківства починається з того часу, коли особа, яка з її відома записана батьком дитини, дізналась або повинна була дізнатися про вчинення запису, та обставина, що особа, з відома якої вчинено запис, дізналась, що вона не є батьком дитини, після закінчення цього строку, не змінює порядок його обчислення, але може бути врахована при вирішенні питання щодо поважності причин пропуску строку. Посилаючись на поважність причин пропуску строку на звернення до суду з позовом, ОСОБА_1 вказував на те, що не мав сумніву щодо свого батьківства стосовно ОСОБА_5, однак йому стало відомо, що на момент реєстрації шлюбу з ОСОБА_2 остання вже перебувала у шлюбі з ОСОБА_4. Після цього у позивача виникли сумніви щодо його біологічного батьківства стосовно ОСОБА_5. Отже, необізнаність позивача про те, що він не є батьком ОСОБА_5 свідчить про поважність причин пропуску строку, встановленого статтею 56 КпШС України, на звернення до суду з позовом про оспорування батьківства.

Щодо встановлення факту біологічної спорідненості ОСОБА_1 та ОСОБА_5, Верховний Суд зазначав, що для визначення спірного батьківства необхідна присутність ймовірного батька і дитини для проведення забору вихідного біологічного матеріалу. За відсутності біологічного матеріалу хоча б однієї зі сторін

провести дослідження неможливо. У цій справі була призначена судово-генетична експертиза, проте не була проведена у зв'язку з тим, що ОСОБА_5 не був доставлений для відбору зразка крові. Враховуючи ці обставини, апеляційний суд на підставі доказів, зокрема аналізу ДНК-тесту, дійшов обґрунтованого висновку про задоволення позову ОСОБА_1 та виключення відомостей про його батьківство з актового запису про народження ОСОБА_5.

Верховний Суд зауважив, що доводи касаційної скарги ОСОБА_2 зводяться лише до того, що ОСОБА_1 пропустив строк звернення до суду з позовом про оспорювання батьківства. Разом із тим, вище наведено правові підстави, які свідчать про необхідність врахування фактичних обставин щодо пропуску ОСОБА_1 позовної давності з метою встановлення балансу інтересів між дитиною та батьком. Позбавлення позивача права на оспорення свого батьківства щодо ОСОБА_5 лише з причин пропуску ним позовної давності, без з'ясування всіх обставин справи, за наявності обґрунтованих причин пропуску такого строку, не сприятиме дотриманню принципу справедливості, балансу між правами та обов'язками позивача та відповідача, з урахуванням інтересів дитини та права на повагу до приватного життя позивача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 756/10603/17 (провадження № 61-6733св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108752342>.

3. Спори, що викають із трудових правовідносин

3.1. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у разі припинення повноважень посадових осіб, зокрема посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції з управління за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. Віднесення статутом товариства (філії державного підприємства) певної посади до категорії посадових осіб не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України

23 січня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ», підприємство) про визнання наказу про звільнення незаконним, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

Судами встановлено, що наказом начальника адміністрації Миколаївської філії ДП «АМПУ» від 11 липня 2017 року ОСОБА_1 прийнято на роботу на посаду заступника начальника з економіки та фінансів.

Відповідно до наказу в. о. голови ДП «АМПУ» від 25 жовтня 2019 року припинено повноваження ОСОБА_1 на посаді заступника начальника з економіки та фінансів та звільнено з роботи відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України – припинення повноважень посадової особи.

У пункті 3 цього наказу зазначено, що у разі тимчасової відсутності на роботі, в тому числі відпустки, відрядження, тимчасової непрацездатності заступника начальника з економіки і фінансів датою його звільнення вважати перший робочий день, який слідує за останнім днем періоду тимчасової відсутності на роботі.

З копією наказу ОСОБА_1 ознайомився 14 листопада 2019 року оскільки до 12 листопада 2019 року перебував на лікарняному.

Середньоденний заробіток ОСОБА_1 складав 5 651,69 грн.

Рішення міського суду постановою апеляційного суду змінено в частині мотивів задоволення позовних вимог.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що уповноважений орган управління (Міністерство інфраструктури України) розподілив обов'язки і права керівника філії і посадових осіб головного підприємства згідно з Положенням про Миколаївську філію. До повноважень голови підприємства не відноситься призначення/звільнення заступників начальників філії, він лише здійснює погодження при призначенні або звільненні таких працівників. Ураховавши основні принципи Статуту ДП «АМПУ» та Положення про Миколаївську філію, суд першої інстанції правильно не взяв до уваги твердження відповідача про законність оспорюваного наказу й те, що голова підприємства має право як одноособовий орган, на власний розсуд приймати рішення про припинення повноважень всіх посадових осіб підприємства за пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України, без попереднього повідомлення про звільнення, з'ясування вини працівника, доцільності та причини звільнення.

Системний аналіз пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України та частини третьої статті 99 ЦК України дає підстави для висновку, що припинення повноважень члена виконавчого комітету може відбутись у будь-який час та з будь-яких підстав. Необхідність таких правил обумовлена специфічним статусом члена виконавчого органу, який отримав від уповноваженого органу товариства право на управління. Разом із цим, припинення повноважень стосується лише посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції по управлінню за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень. У даному випадку позивач (заступник начальника філії) прийнятий на посаду без укладення трудового договору, в якому б зазначались додаткові умови розірвання трудового договору та припинення повноважень без зазначення причин, підстав та без дотримання процедури звільнення.

При цьому положеннями Статуту ДП «АМПУ» передбачено єдиний випадок припинення повноважень посадової особи підприємства (підпункт 7 пункту 8.24), зокрема голови підприємства. Вказане свідчить про те, що відповідач неправильно застосував норми матеріального права, а саме пункт 5 частини першої статті 41

КЗпП України та поширив їх на позивача як суб'єкта трудових відносин, який може бути звільнений за загальною процедурою, передбаченою нормами трудового законодавства, з відповідними гарантіями від незаконного звільнення, із зазначенням відповідних підстав.

У частині розміру стягнутого середнього заробітку за час вимушеного прогулу рішення суду першої інстанції змінено, зменшено суму стягнення з урахуванням утримання податку та інших обов'язкових платежів.

Верховний Суд рішення суду першої інстанції у незмінній частині та постанову апеляційного суду залишив без змін, зробивши такі правові висновки.

Згідно зі статтею 92 ЦК України дієздатність юридичної особи здійснюється через її органи. Поняття дієздатності є цивілістичним, а отже, формування, зміна та припинення органів юридичної особи регулюються цивільним законодавством. Той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають у трудових відносинах із товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивільним, оскільки до цих відносин не може застосовуватися модель «роботодавець – працівник», властива трудовим відносинам. Правовий статус членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового його керівника значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінню товариством.

Розірвання трудового договору згідно з пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України можливе за наявності попереднього припинення повноважень посадової особи, тобто рішення вищого органу управління або виконавчого органу, що наділений повноваженнями з прийому/звільнення працівників. Для звільнення за вказаною нормою мають бути присутні обставини: звільнений працівник повинен бути посадовою особою товариства; повинно заздалегідь відбутись припинення його повноважень (окреме рішення вищого органу управління), що в наступному є підставою для розірвання з ним трудового договору в порядку, передбаченому чинним законодавством України та статутними документами господарського товариства.

З урахуванням наведеного Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку, що відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у випадку припинення повноважень посадових осіб. Проте вказане стосується посадових осіб – членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції по управлінню за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень.

Щодо інших посадових осіб, то розірвання з ними трудового договору має відбуватись на інших підставах, встановлених трудовим законодавством, що також передбачає дотримання відповідних встановлених цим законодавством гарантій. При цьому віднесення статутом товариства певної посади до категорії «посадових

осіб» не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України.

Отже, на підставі пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України не може бути звільнено працівника філії державного підприємства, який не є членом виконавчого органу.

Суди попередніх інстанцій, вирішуючи спір по суті, повно та всебічно дослідили обставини справи, надали належну правову оцінку поданим сторонами доказам і зробили правильний висновок про те, що роботодавець помилково поширив дію положень пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України на позивача як суб'єкта трудових відносин, який має бути звільнений за загальною процедурою, передбаченою нормами трудового законодавства, з відповідними гарантіями від незаконного звільнення, із зазначенням відповідних підстав. ОСОБА_1 був звільнений з посади заступника начальника філії державного підприємства, яка не є юридичною особою, і відповідно, не є виконавчим органом, і він не є членом наглядової ради підприємства.

При цьому апеляційний суд вірно змінив мотиви судового рішення суду першої інстанції, а також зменшив розмір середнього заробітку за час вимушеного прогулу, що підлягав стягненню.

Також правильними є висновки в частині відшкодування моральної шкоди, розмір якої визначено, виходячи з засад розумності та справедливості.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 січня 2023 року у справі № 766/23789/19 (провадження № 61-3796сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930323>.

4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

4.1. Якщо правочин укладений від імені особи іншою особою, яка не була уповноважена на таке представництво й не мала жодних повноважень діяти від імені свого довірителя, положення частини першої статті 241 ЦК України щодо вчинення представником правочину з перевищенням повноважень та наступного його схвалення не застосовуються

18 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Акціонерного товариства «CGM Czech a.s» (далі – АТ «CGM Czech a.s») до ОСОБА_1, ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Ситницька Т. О., про визнання договору купівлі-продажу недійсним, скасування рішення про державну реєстрацію права власності та витребування майна.

Суд установив, що між ЗАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» та АТ «CGM Czech a.s.» укладено інвестиційний договір про участь у фонді фінансування будівництва, предметом якого, зокрема, був об'єкт нерухомості – квартира. Позивач отримав свідоцтво про право власності

на цю квартиру, яку від імені продавця на підставі довіреності було продано відповідачам. За рішенням суду м. Кутна Гора Чеської Республіки, яке набрало законної сили, встановлено факт відсутності повноважень у Йозеф Хромьяк на укладення спірного договору, оскільки довіреність була підроблена та є фіктивною.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, задовольнив позов та визнав недійсним договір купівлі-продажу, укладений між АТ «CGM Czech a.s.» в особі представника Йозефа Хромьяк, та ОСОБА_1 і ОСОБА_2; скасував рішення про державну реєстрацію права власності за ОСОБА_1, ОСОБА_2 на спірну квартиру та повернув її у власність АТ «CGM Czech a.s.».

Верховний Суд залишив без змін судові рішення, зробивши такі правові висновки.

У справі, що переглядалася, суд установив, що Йозеф Хромьяк, укладаючи від імені АТ «CGM Czech a.s.» договір купівлі-продажу квартири із ОСОБА_1 та ОСОБА_2, не був уповноваженою особою позивача на укладення зазначеного договору у зв'язку з тим, що довіреність, на підставі якої він діяв, ніколи не видавалася повноважними особами товариства, була підроблена, що встановлено судовим рішенням м. Кутна Гора Чеської Республіки, яке набрало законної сили. Це рішення не потребує за своїм характером виконання в Україні, оскільки встановлює лише юридичний факт фіктивності довіреності. За таких обставин суди дійшли обґрунтованих висновків про наявність підстав для задоволення позову.

Посилання ОСОБА_2 в касаційній скарзі на те, що позивач вчинив дії, які свідчать про погодження договору купівлі-продажу квартири і, як наслідок, застосування до оспорюваних правовідносин положень статті 241 ЦК України, є помилковими з огляду на таке.

Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим, зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання (частина перша статті 241 ЦК України).

Ця норма презюмує наявність у представника певного обсягу повноважень, належним чином та у встановленому порядку наданих йому особою, яку він представляє, а також встановлює випадки й умови набуття чинності правочинном, вчиненим від імені довірителя його представником, коли останній перевищив обсяг наданих йому повноважень. За таких обставин ця норма ЦК України не може бути застосована до правовідносин, коли правочин укладений від імені особи іншою особою, яка взагалі не була уповноважена на таке представництво і не мала жодних повноважень діяти від імені свого довірителя, а отже, не могла їх перевищити. Враховуючи, що на момент укладення договору купівлі-продажу Йозеф Хромьяк не мав повноважень на його укладення, то положення статті 241 ЦК України щодо наступного схвалення правочину не може бути застосовано.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 січня 2023 року у справі № 752/22077/19 (провадження № 61-1069св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108605702>.

4.2. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню на підставі статті 1212 ЦК України, якщо потерпіла особа знає, що в неї немає зобов'язання (немає обов'язку) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату

11 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення грошових коштів.

Суди встановили, що між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладений договір купівлі-продажу, за умовами якого ОСОБА_1 купив у ОСОБА_2 частку у статутному капіталі ТОВ «Таращамолоко» у розмірі 5 100,00 грн, що становить 17 % статутного капіталу.

Згідно з пунктом 3.1 договору ціна договору складала 5 100,00 грн, які покупець сплатив продавцю до підписання цього договору. Водночас, ОСОБА_2 склав розписку такого змісту: «Я, ОСОБА_2, одержав 800 000 грн (вісімсот тисяч)», про що розписався. Оригінал цієї розписки знаходиться у позивача ОСОБА_1.

Різниця між ціною договору та фактично отриманою відповідачем сумою складає 794 900,00 грн, які відповідач набув без достатньої правової підстави.

Позивач направив відповідачу вимогу про повернення йому надлишково сплачених грошових коштів у сумі 794 900,00 грн до 11 квітня 2021 року, однак відповідач вказані грошові кошти не повернув.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1, посиляючись на положення статті 1212 ЦК України, просив стягнути з ОСОБА_2 на його користь 794 900,00 грн, тобто різницю між ціною договору та коштами, які отримав відповідач за розпискою.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції виходив із того, що відповідач набув грошові кошти від позивача в сумі 794 900,00 грн без достатньої правової підстави, а тому дійшов висновку про те, що вказана сума грошових коштів підлягає стягненню з відповідача на користь позивача.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд виходив із того, що надана позивачем розписка, оригінал якої досліджено апеляційним судом, не містить жодних даних про те, що грошові кошти у сумі 800 000,00 грн отримані ОСОБА_2 саме від позивача та на виконання договору купівлі-продажу частини частки у статутному капіталі ТОВ «Таращамолоко», а тому вказана розписка не є доказом того, що ОСОБА_2 отримав від позивача вказану суму на виконання умов зазначеного договору та що вказані кошти набуті ним без достатньої правової підстави.

Верховний Суд вважав, що апеляційний суд дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення коштів у розмірі 794 900,00 грн на підставі статті 1212 ЦК України, проте помилився щодо мотивів такої відмови з огляду на таке.

Так, в основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Передбачений статтею 1212 ЦК України вид позадоговірних зобов'язань виникає за таких умов: набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; відсутність для цього правових підстав. Отже, предметом регулювання глави 83 ЦК України є відносини, що виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна, не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

Сутність зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (яке іменується також зобов'язанням із безпідставного збагачення) полягає у вилученні в особи-набувача (зберігача) її майна, яке вона набула (зберегла) поза межами правової підстави, у випадку, якщо така підстава для переходу майна (його збереження) відпала згодом або взагалі без неї, якщо цей перехід (збереження) не ґрунтувався на правовій підставі, та у переданні відповідного майна тій особі-потерпілому, яка має належний правовий титул на нього.

Не підлягають поверненню безпідставно набуті: 1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача; 2) інше майно, якщо це встановлено законом (стаття 1215 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що при визначенні того, чи підлягають безпідставно набуті грошові кошти потерпілій особі, слід враховувати, що акти цивільного законодавства мають відповідати змісту загальних засад, зокрема добросовісності. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводить себе суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

Апеляційний суд не звернув уваги, що безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, оскільки вказана особа поводить себе суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

У справі, яка переглядалася, ОСОБА_1 сплатив ОСОБА_2 кошти, знаючи, що між ним та відповідачем відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) з повернення коштів, а тому поведінка позивача є суперечливою (тобто потерпіла особа вільно і без помилки погодилася на настання не вигідних для себе наслідків). Отже, відсутні підстави для задоволення позовних вимог про стягнення коштів у розмірі 794 900,00 грн.

Зважаючи на наведене, Верховний Суд дійшов висновку про те, що касаційну скаргу потрібно задовольнити частково, а постанову суду апеляційної інстанції змінити, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 січня 2023 року у справі № 548/741/21 (провадження № 61-1022св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108414713>.

4.3. Спроба позивача використати такий спосіб захисту, як визнання недійсним повідомлення про анулювання боргу, не відповідає засадам презумпції правомірності правочину та є неефективним способом захисту

11 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Кей-Колект», третя особа – Державна податкова інспекція в Оболонському районі Головного управління державної фіскальної служби у місті Києві про визнання правочину недійсним.

Судами встановлено, що 15 квітня 2008 року між Акціонерним комерційним інноваційним банком «УкрСиббанк» та ОСОБА_1 укладено договір про надання споживчого кредиту, згідно з умовами якого банк надав ОСОБА_1 кредитні кошти (кредит) в іноземній валюті.

На підставі нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу квартири від 15 квітня 2008 року ОСОБА_1 набула право власності на квартиру АДРЕСА_1.

На забезпечення виконання зобов'язання за договором про надання споживчого кредиту 15 квітня 2008 року між банком та ОСОБА_1 укладено договір іпотеки, згідно з умовами якого ОСОБА_1 передала в іпотеку банку квартиру АДРЕСА_1.

11 червня 2012 року між Публічним акціонерним товариством «УкрСиббанк» та ТОВ «Кей-Колект» укладено договір факторингу № 4 та договір відступлення прав вимоги за договорами іпотеки.

21 березня 2016 року ТОВ «Кей-Колект» направив позивачу повідомлення про анулювання боргу, з якого вбачається, що 25 листопада 2015 року позивачу направлено повідомлення про анулювання боргу, повідомлено, що 27 лютого 2015 року ТОВ «Кей-Колект» прийнято рішення про анулювання (прощення) кредитної заборгованості.

У повідомленні від 21 березня 2016 року додатково повідомлено, що відповідач прийняв рішення про анулювання боргу позивача у зв'язку з реалізацією ТОВ «Кей-Колект» права на нерухоме майно, яким було забезпечено виконання зазначеного кредитного договору.

Звертаючись до суду з позовом про визнання недійсним повідомлення від 21 березня 2016 року, позивач вважала, що відповідач не мав права вчиняти такий правочин без ліцензії на здійснення валютних операцій.

Рішення районного суду скасовано постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено з огляду на те, що оскаржуване повідомлення не є правочинном у розумінні статті 202 ЦК України, не спрямоване на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а має інформаційний характер щодо прийняття ТОВ «Кей-Колект» рішення про анулювання боргу з зазначенням підстав його прийняття. Обраний позивачем спосіб захисту її прав шляхом визнання недійсним повідомлення про анулювання боргу не є ефективним способом, який міг би відновити порушене право або інтерес позивача. Визнання недійсним

повідомлення про анулювання боргу не відповідає засадам презумпції правомірності правочину.

Верховний Суд постанову апеляційного суду залишив без змін, з огляду на таке.

У справі, що переглядалась, ОСОБА_1 просила визнати недійсним повідомлення від 21 березня 2016 року ТОВ «Кей-Колект» про анулювання її боргу.

Відповідно до статті 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до статті 605 ЦК України зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.

Аналіз змісту статті 605 ЦК України свідчить, що під прощенням боргу розуміють звільнення кредитором боржника від виконання обов'язку, що на ньому лежить, повністю або частково. За загальним правилом прощення боргу втілюється в односторонньому правочині. Хоча сторони договору не позбавлені можливості укласти договір про прощення боргу.

У справі, що переглядалась, прощення боргу втілене в односторонньому правочині кредитора. Недійсність такого одностороннього правочину законом прямо не встановлена, а тому в аспекті положень частини першої статті 204 ЦК України такий правочин є правомірним, якщо він не визнаний судом недійсним.

Тобто його може бути оспорено лише в судовому порядку і належним способом захисту в такому разі має бути визнання правочину недійсним (пункт 2 частини другої статті 16 ЦК України).

Спроба позивача використати такий спосіб захисту, як визнання недійсним повідомлення про анулювання боргу, не відповідає засадам презумпції правомірності правочину.

Вимог щодо визнання недійсним правочину про прощення боргу, який прийнятий ТОВ «Кей-Колект» 27 лютого 2015 року, позивач не заявляла.

За таких обставин суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 про визнання недійсним повідомлення від 21 березня 2016 року ТОВ «Кей-Колект» про анулювання боргу.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 січня 2023 року у справі № 758/2990/17 (провадження № 61-6756св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360663>.

5. Справи щодо оспорювання рішень міжнародних арбітражів

5.1. Чинне законодавство України не містить імперативної заборони щодо можливості передачі за домовленістю сторін на розгляд арбітражного суду *ad hoc* спору, що виник із договору купівлі-продажу, сторонами якого є фізична особа та юридична особа – нерезидент

12 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у відкритому судовому засіданні заяву

ОСОБА_1 про скасування рішення арбітражного суду, ухваленого у справі за позовом юридичної особи за законодавством Естонської Республіки EVOR Consulting OU до громадянки України ОСОБА_1, про стягнення неустойки.

Суди встановили, що між сторонами укладено договір купівлі-продажу повітряного судна, за умовами якого відповідач зобов'язалася зробити передоплату у сумі 100 % від загальної вартості майна не пізніше відповідної дати. Також умовами договору передбачена сплата неустойки покупцем у разі порушення строків оплати товару, та визначено порядок вирішення спорів, що можуть виникнути під час виконання договору, а саме передача цих спорів до ad hoc арбітражу.

Крім того, судами встановлено, що відповідач не здійснила перерахування коштів у сумі та порядку, передбаченому умовами договору, у зв'язку із чим компанією EVOR Consulting OU розпочато арбітражний розгляд ad hoc, за результатом якого ухвалено рішення про стягнення з ОСОБА_1 неустойки.

Звертаючись до суду з заявою про скасування зазначеного рішення арбітражного суду ad hoc, заявник вказав, що наявні наступні підстави для його скасування: спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу; склад міжнародного комерційного арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить закону, від якого сторони не можуть відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали закону.

Судове рішення апеляційного суду як суду першої інстанції про відмову у задоволенні заяви мотивовано тим, що можливість фізичної особи бути стороною арбітражної угоди не є забороненою, крім того, також не встановлено застережень щодо обов'язкового статусу фізичної особи як підприємця. При цьому сторони у договорі на власний розсуд та з власної ініціативи вирішили питання щодо укладення арбітражної угоди у вигляді арбітражного застереження в договорі та визначили арбітраж (арбітражний суд ad hoc), який є чинним та не оскаржувався заявником.

Колегія суддів Верховного Суду погодилася з такими висновками апеляційного суду, який діяв як суд першої інстанції, з огляду на таке.

Згідно зі статтею 1 Нью-Йоркської конвенції 1958 року ця Конвенція застосовується до визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої, ніж держава, де запитується визнання та приведення до виконання таких рішень, у спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, де запитується їх визнання та приведення до виконання.

Стаття 2 Нью-Йоркської конвенції 1958 року встановлює, що кожна Договірна Держава визнає письмову угоду, за якою сторони зобов'язуються передати до арбітражу всі або будь-які спори, які виникли між ними в зв'язку з будь-яким конкретним договірним чи іншим правовідношенням, об'єкт якого може бути предметом арбітражного розгляду.

Статтею 1 Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж визначено, що сторонами арбітражної угоди про вирішення в порядку арбітражу

спорів, які виникають під час здійснення операцій із зовнішньої торгівлі, можуть бути фізичні та юридичні особи, які на момент укладення такої угоди мають постійне місце проживання або місцезнаходження в різних державах.

Посилаючись на наведене, Верховний Суд виснував, що суб'єктний склад сторін арбітражної угоди й, відповідно, арбітражного розгляду не обмежується лише юридичними особами. Ними можуть виступати й фізичні особи, якщо інше не передбачено *lex arbitri*, тобто безпосередньо правом України.

Також колегія суддів Верховного Суду, проаналізувавши положення статей 1,2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», якими визначено спори, що можуть бути передані на розгляд до міжнародного комерційного арбітражу, а також міститься правило тлумачення терміну «комерційний», зробила висновок, що законодавство України, яке поширюється на спірні правовідносини, не встановлює, що для укладення арбітражної угоди фізична особа повинна обов'язково мати статус фізичної особи-підприємця, тобто їй необхідно мати спеціальну правоздатність, тому фізична особа може бути стороною арбітражної угоди й, відповідно, арбітражного спору, який може виникнути в подальшому.

З огляду на викладене Верховний Суд зазначив, що спір, який виник між юридичною особою за законодавством Естонської Республіки EVOR Consulting OU та громадянкою України ОСОБА_1 з договору купівлі-продажу повітряного судна, враховуючи досягнуту домовленість між сторонами, міг бути переданий на розгляд арбітражного суду *ad hoc*.

Щодо відповідності складу *ad hoc* арбітражу та арбітражної процедури угоді сторін, колегія суддів вважала, що також відсутні підстави для скасування рішення арбітражного суду з цих підстав, оскільки сторони договору обрали арбітраж як спосіб вирішення спорів, а також визначили компетентний арбітражний суд, його склад, матеріальне право і мову судочинства. Договір підписаний обома сторонами та недійсним не визнавався.

Враховуючи наведене, Верховний Суд вважав за необхідне залишити апеляційну скаргу без задоволення, а оскаржуване судове рішення – без змін, оскільки доводи апеляційної скарги не спростували висновків суду першої інстанції і не вплинули на законність та обґрунтованість судового рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2023 року у справі № 824/83/22 (провадження № 61-11512ав22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108627770>.

6. Питання процесуального права

6.1. Процесуальним наслідком відмови в прийнятті позову, заяви про зміну предмета або підстав позову є повернення такої заяви, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до статті 353 ЦПК України

25 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування сертифіката про право на земельну частку (пай).

У вересні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду із позовом, в якому просив зобов'язати відповідача повернути сертифікат на право на земельну частку (пай) із земель колективної власності КСП «Іскра» та земельну ділянку, на яку виданий цей сертифікат.

У березні 2020 року ОСОБА_1 подав заяву про зміну позову.

Суд першої інстанції відмовив у прийнятті заяви ОСОБА_1 про зміну предмета і підстав позову та повернув заяву. Ухвалу суду першої інстанції мотивовано тим, що заяву позивача подано без додержання вимог статті 49 ЦПК України та фактично приводить до виникнення нового предмета позову, тобто нової матеріально-правової вимоги, а також нової підстави позову (нових обставин та норм права на обґрунтування нового предмета позову).

Не погодившись з такою ухвалою, ОСОБА_1 звернувся до суду з апеляційною скаргою.

Апеляційний суд повернув апеляційну скаргу, зазначивши, що ухвала суду першої інстанції про відмову у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову не підлягає оскарженню окремо від рішення суду відповідно до частини першої статті 353 ЦПК України.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, направив справу до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду зі стадії відкриття апеляційного провадження, зробивши такі правові висновки.

У частині першій статті 353 ЦПК України визначений перелік ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 353 цього Кодексу, окремо від рішення суду не допускається.

Згідно з частиною другою статті 353 ЦПК України заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду. Відповідно до пункту 4 частини п'ятої статті 357 ЦПК України апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції, якщо скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

У справі, що переглядалася, ухвалу апеляційного суду, якою на підставі пункту 4 частини п'ятої статті 357 ЦПК України повернуто заявнику апеляційну скаргу ОСОБА_1 на ухвалу місцевого суду, мотивовано тим, що ухвала суду першої інстанції про відмову у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову не підлягає оскарженню окремо від рішення суду відповідно до частини першої статті 353 ЦПК України.

Ухвала суду першої інстанції про відмову у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову не входить до переліку ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду в порядку статті 353 ЦПК України. Наслідком відмови у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову є повернення такої заяви позивачу. Водночас пунктом 6 частини першої статті 353 ЦПК України визначено, що окремо

від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо повернення заяви позивачеві (заявникові).

Зважаючи на те, що процесуальним наслідком відмови у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову є повернення такої заяви, яка, у свою чергу, може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до вимог пункту б частини першої статті 353 ЦПК України, то на ухвалу суду про відмову у прийнятті заяви про зміну предмета і підстав позову може бути подана апеляційна скарга окремо від рішення суду.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд не врахував, що процесуальним наслідком відмови у прийнятті позову, заяви про зміну предмета або підстав позову є повернення такої заяви, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до статті 353 ЦПК України. Крім того, апеляційний суд не взяв до уваги, що про повернення заяви позивача про зміну предмета і підстав позову зазначено в резолютивній частині ухвали суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 492/1529/19 (провадження № 61-10006св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654357>

6.2. Факт подання учасником справи заяви про розгляд справи за його відсутності не звільняє суд від обов'язку повідомити такого учасника справи про місце, дату і час судового засідання

12 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

У справі, що переглядалася, ухвалою суду першої інстанції закрито підготовче провадження у справі та призначено її до судового розгляду по суті на 26 травня 2022 року на 12:00 год. При цьому судові повістки-повідомлення у передбаченому статтями 128, 130 ЦПК України порядку про призначення судового засідання на 26 травня 2022 року учасникам справи не надсилалися.

Відхиляючи доводи апеляційної скарги представника позивача про неповідомлення позивача судом першої інстанції про призначення розгляду справи на 26 травня 2022 року, апеляційний суд вважав, що оскільки позивач просив проводити розгляд справи без його участі за наявними матеріалами справи, то суд першої інстанції здійснив розгляд справи з дотриманням норм процесуального права на підставі наявних у суду матеріалів без виклику сторін.

Колегія суддів Верховного Суду не погодилася з такими висновками апеляційного суду, скасувала постанову суду апеляційної інстанції та направила справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд

справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів (частина третя статті 211 ЦПК України).

Неявка у судове засідання будь-якого учасника справи за умови, що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, відповідно до частини першої статті 223 ЦПК України не перешкоджає розгляду справи по суті, крім визначених цією статтею випадків. Зокрема, згідно з пунктом 5 частини другої цієї статті, якщо суд визнає потрібним, аби сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення, суд відкладає розгляд справи.

Аналіз змісту та практики застосування наведених норм процесуального права дає підстави для висновку, що умова належності повідомлення учасника справи про дату, час і місце розгляду його справи у визначеному ЦПК України порядку є обов'язковою для забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Апеляційний суд помилково вважав, що оскільки позивач просив проводити розгляд справи без його участі за наявними матеріалами справи, то суд першої інстанції здійснив розгляд справи з дотриманням норм процесуального права на підставі наявних у суду матеріалів без виклику сторін.

Верховний Суд вважав, що, залишаючи рішення суду першої інстанції без змін, суд апеляційної інстанції не надав належної оцінки доводам позивача про його необізнаність щодо призначення розгляду справи на 26 травня 2022 року (дата ухвалення оскарженого рішення суду першої інстанції) та не звернув уваги на те, що пунктом 3 частини третьої статті 376 ЦПК України такі обставини визначені як обов'язкова підстава для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення.

З огляду на допущені судом апеляційної інстанції порушення пункту 3 частини третьої статті 376 ЦПК України Верховний Суд зробив висновок про наявність підстав для скасування постанови апеляційного суду, оскільки справу в суді першої інстанції розглянуто за відсутності ОСОБА_1, який належним чином не повідомлений про дату, час і місце розгляду справи, й обґрунтовував свою апеляційну скаргу такою підставою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2023 року у справі № 606/2459/21 (провадження № 61-11247св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108422613>.

6.3. Невизначення в ухвалі строку й порядку набрання нею законної сили є порушенням вимог статті 260 ЦПК України та підставою для зміни судового рішення шляхом доповнення його резолютивної частини

12 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою ОСОБА_3 на дії (бездіяльність) посадової особи

органу державної виконавчої служби, директора Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України у виконавчому провадженні № 45340170.

Ухвалою суду першої інстанції скаргу задоволено частково. Додатковою ухвалою районного суду стягнуто з Департаменту на користь ОСОБА_3 судові витрати на професійну правничу допомогу.

ОСОБА_3 оскаржив до апеляційного суду судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, зокрема, в частині незазначення районним судом в резолютивній частині ухвал строку та порядку набрання ними законної сили.

Постановою апеляційного суду апеляційні скарги ОСОБА_3 на зазначені судові рішення залишено без задоволення, а оскаржувані ухвали залишено без змін.

Апеляційний суд зробив висновок, що відповідно до статті 261 ЦПК України ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не встановлено законом. Оскільки відповідно до пунктів 13, 27 частини першої статті 353 ЦПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо визначення розміру судових витрат; розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця, то суд першої інстанції, зазначивши у резолютивній частині ухвали від 22 грудня 2020 року те, що ухвала набирає законної сили після закінчення строку на її оскарження, а в разі її оскарження – після розгляду справи апеляційним судом, якщо вона не буде скасована, не допустив порушення вимог процесуального права, тому підстави для її зміни чи скасування відсутні.

Верховний Суд вважав помилковим такий висновок апеляційного суду, з огляду на таке.

Для приватного права апріорі є притаманною така засада, як розумність.

Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року в справі № 554/4741/19, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц, постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року в справі № 209/3085/20, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2022 року в справі № 519/2-5034/11).

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з: 1) вступної частини із зазначенням: а) дати і місця її постановлення; б) найменування суду, прізвища та ініціалів судді (суддів); в) імен (найменувань) учасників справи; 2) описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою; 3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу; 4) резолютивної частини із зазначенням:

а) висновків суду; б) строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження (частина перша статті 260 ЦПК України).

Зазначення строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження є обов'язковим елементом резолютивної частини ухвали суду, а тому незазначення в судовому рішенні строку і порядку набрання ним законної сили не є опискою у розумінні частини першої статті 269 ЦПК України та не може бути виправлено судом (висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 20 жовтня 2021 року у справі № 761/13085/14-ц).

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями) (стаття 261 ЦПК України).

Тлумачення змісту статті 261 ЦПК України з урахуванням принципу розумності та «методу чесного читання» свідчить, що у частині першій статті 261 ЦПК України передбачено загальне правило для всіх судових рішень, які постановляються у формі ухвали. Ухвала суду набирає законної сили за правилами, передбаченими для рішення суду (стаття 273 ЦПК України), тільки в тому випадку, коли для конкретного виду ухвал це прямо передбачено процесуальним законом (статті 460, 479, 480, 487 ЦПК України). Можливість апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції при цьому значення не має і на момент набрання нею законної сили не впливає; ухвала суду за результатами розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця (стаття 451 ЦПК України) набирає законної сили за правилами статті 261 ЦПК України. Нормами розділу VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень» не встановлено іншого порядку набрання законної сили ухвалами, які постановляються за наслідками розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, приватного виконавця; додаткова ухвала суду про стягнення судових витрат за результатами розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця (стаття 451 ЦПК України) набирає законної сили за правилами статті 261 ЦПК України.

Посилаючись на наведене, Верховний Суду зазначив, що у справі, що переглядається суд першої інстанції в додатковій ухвалі, не визначивши у її резолютивній частині строк і порядок набрання ухвалою законної сили, не дотримався вимог статті 260 ЦПК України, а апеляційний суд не врахував, що згідно з частиною четвертою статті 376 ЦПК України зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні його мотивувальної та (або) резолютивної частин, тому помилково не змінив вказану ухвалу в указаній частині шляхом доповнення її резолютивної частин.

На думку Верховного Суду, суди не врахували, що стаття 261 ЦПК України встановлює загальне правило для всіх судових рішень, які постановляються у формі ухвал, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Нормами розділу VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень» не встановлено іншого порядку

набрання законної сили ухвалами, які постановляються за наслідками розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, приватного виконавця.

Суд касаційної інстанції звертав увагу на те, що оскаржена ухвала суду першої інстанції і додаткова до неї ухвала були проголошені в судовому засіданні, а тому вони набрали законної сили негайно після їх проголошення.

Враховуючи викладене, Верховний Суд зробив висновок, що є підстави для скасування постанови апеляційного суду в частині залишення без змін ухвал суду першої інстанції з наведених обставин, зміни та доповнення резолютивних частин ухвал суду першої інстанції щодо визначення порядку набрання ними законної сили.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2023 року у справі № 761/13085/14 (провадження № 61-6496св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108456040>.

6.4. Перебування у відпустці представника позивача, завчасно повідомленого про дату та час судового засідання, не є підставою для відкладення судового засідання, оскільки позивач не був позбавлений можливості залучити до участі у справі іншого представника

10 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, державного підприємства «Сетам», головного державного виконавця Оболонського районного відділу державної виконавчої служби м. Києва Головного територіального управління юстиції у м. Києві Ярмоленко К. Ю., треті особи: ОСОБА_3, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Бригіда В. О., про визнання недійсними електронних торгів, скасування протоколу та визнання недійсним свідоцтва про право власності.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА_1, зокрема, зазначав, що позивач та його представник не були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання в суді апеляційної інстанції. Також посилався на те, що суд першої інстанції необґрунтовано відхилив клопотання позивача про відкладення розгляду справи у зв'язку із запровадженням карантину на території України.

Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги про те, що позивач не був належним чином повідомлений про дату, час та місце судового засідання у суді апеляційної інстанції. Так, із матеріалів справи встановлено, що представник позивача – ОСОБА_7 подавала до суду клопотання про відкладення судового засідання, призначеного на 18 лютого 2021 року, що свідчить про те, що сторони

позивача було відомо про дату та час судового розгляду. Про зазначені обставини також зазначено у поданій касаційній скарзі, у якій заявник підтвердив, що про судове засідання, призначене на 18 лютого 2021 року, його представник дізнався зі сайту «Судової влади» та подав до суду клопотання про відкладення розгляду справи.

Також Верховний Суд визнав необґрунтованими доводи касаційної скарги про те, що суд першої інстанції безпідставно відхилив клопотання позивача про відкладення розгляду справи у зв'язку із запровадженням карантину на території України та перебуванням представника позивача у відпустці за межами України.

Суд звертав увагу на те, що постановою Кабінету Міністрів України від 04 травня 2020 року № 343 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України» внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» та відповідно до підпункту 8 пункту 2 постанови дозволена діяльність адвокатів, нотаріусів, аудиторів та психологів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2020 року № 392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів» запроваджено послаблення протиепідемічних заходів, передбачених пунктом 3 цієї постанови, на території регіонів із сприятливою епідемічною ситуацією (у тому числі, у м. Києві). Зокрема, дозволено з 22 травня 2020 року регулярні та нерегулярні пасажирські перевезення автомобільним транспортом у міському, приміському, міжміському внутрішньообласному та міжнародному сполученні; з 25 травня 2020 року – перевезення пасажирів метрополітенами.

Саме по собі оголошення карантину внаслідок поширення хвороби COVID-19, враховуючи послаблення карантинних обмежень, не зупиняє роботи судів, адвокатів, а позивач чи його представник не були позбавлені можливості взяти участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду відповідно до статті 212 ЦПК України, проте не скористалися своїм правом.

Також Верховний Суд наголосив, що перебування у відпустці представника позивача, завчасно повідомленого про дату та час судового засідання, не є підставою для відкладення судового засідання, оскільки позивач не був позбавлений можливості залучити до участі у справі іншого представника.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2023 року у справі № 753/17628/19 (провадження № 61-4990св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108321913>.

6.5. Позов військової частини до військовослужбовця про відшкодування шкоди, завданій розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна, не є публічно-правовим та розглядається за правилами цивільного судочинства, якщо вироком суду вже надана правова оцінка правомірності дій відповідача під час проходження ним військової служби

11 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом військової частини НОМЕР_1 до ОСОБА_1 про відшкодування майнової шкоди, завданій кримінальним правопорушенням.

Суди встановили, що відповідно до вироку Коростишівського районного суду Житомирської області від 20 березня 2019 року ОСОБА_1, володіючи спеціальними знаннями в області електроніки та достовірно знаючи про вміст комплектуючих радіоелектронних пристроїв бойової машини зенітно-ракетного комплексу 9А330 «Тор» цінних металів, вирішив незаконно збагатитися. У зв'язку з цим у останнього виник злочинний умисел, спрямований на викрадення військового майна, а саме комплектуючих радіоелектронних пристроїв, розташованих у командирському відділенні зазначених бойових машин зенітно-ракетного комплексу 9А330 «Тор» з заводськими номерами НОМЕР_3, з метою вилучення з них дорогоцінних металів та їх послідуєчого продажу. Зазначеним вироком відповідача визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною третьої статті 410 КК України. Під час вчинення протиправних дій, які полягали у викраденні військового майна, ОСОБА_1 був старшим солдатом військової служби за контрактом.

Суд першої інстанції в задоволенні позову відмовив.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та закриваючи провадження у справі, суд апеляційної інстанції виходив з того, що у рамках цивільного процесу суд не може досліджувати та встановлювати правомірність дій, рішень чи бездіяльності службовця або посадовця, оскільки така можливість передбачена лише в адміністративному процесі.

Верховний Суд вважав помилковим такий висновок апеляційного суду, оскільки позивач звернувся до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданій унаслідок вчинення кримінального правопорушення, при цьому суд в порядку кримінального судочинства вже надав правову оцінку правомірності дій відповідача.

Мотивуючи свою позицію, Верховний Суду зазначив, що відповідно до частини сьомої статті 128 КПК України особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Статтею 22 ЦК України передбачено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Частина друга цієї статті визначає, що збитками є, зокрема, втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа

зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки).

Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (частина перша статті 166 ЦК України).

Згідно з пунктами 1 та 2 Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затвердженого постановою Верховної Ради України від 23 червня 1995 року № 243/95-ВР (далі – Положення), це Положення визначає підстави і порядок притягнення до матеріальної відповідальності військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, винних у заподіянні шкоди державі під час виконання ними службових обов'язків, передбачених актами законодавства, військовими статутами, порадами, інструкціями та іншими нормативними актами.

За вказаним Положенням відшкодуванню підлягає пряма дійсна шкода, завдана розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна, погіршенням або зниженням його цінності, що спричинило додаткові витрати для військових частин, установ, організацій, підприємств та військово-навчальних закладів (далі – військові частини) для відновлення, придбання майна чи інших матеріальних цінностей або надлишкові виплати.

Таким чином, відшкодування шкоди, завданої розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна може бути способом захисту цивільного права або інтересу.

Усупереч статті 382 ЦПК України апеляційний суд вказаних вимог закону та обставин справи не врахував, не звернув уваги на те, що у даній справі вироком суду встановлено винну особу (відповідача) та надано правову оцінку його діям, а тому дійшов помилкового висновку, що справа підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства.

За таких обставин Верховний Суд зробив висновок, що постанова апеляційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 січня 2023 року у справі № 935/695/20 (провадження № 61-20799св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108422659>.

6.6. Мирова угода, за умовами якої сторони домовляються про відмову від позову, не може бути затверджена, оскільки має стосуватися прав і обов'язків сторін щодо предмета спору, а не вчинення процесуальних дій

11 січня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання в частині недійсним договору купівлі-продажу, визнання майна спільною сумісною власністю подружжя та визнання права власності.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову через недоведеність належними та допустимими доказами позивачем, що передані ОСОБА_2 кошти використані для придбання спірного майна.

Під час розгляду справи у Верховному Суді надійшла заява представника ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 про затвердження мирової угоди, за умовами якої сторони домовились, що ОСОБА_1 відмовляється від позовних вимог у даній справі у повному обсязі; положень щодо врегулювання майнових прав сторін мирова угода не містить.

Вивчивши доводи заяви про затвердження мирової угоди, Верховний Суд дійшов висновку про відмову в її задоволенні з таких підстав.

Відповідно до частини першої статті 207 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Таким чином, мирова угода укладається щодо прав і обов'язків стосовно предмета спору, а не вчинення процесуальних дій. Відмова від позову є процесуальною дією, відмінною від укладення мирової угоди.

Відповідно до частин першої, другої статті 208 ЦПК України виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і в строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними (пункт 1 частини п'ятої статті 207 ЦПК України).

Мирова угода не містить положень щодо зобов'язань врегулювання майнових вимог сторін, у зв'язку з чим не може бути затверджена судом касаційної інстанції, оскільки мирова угода за своєю правовою природою є волевиявленням сторін, втручатися в яке суд не має повноважень.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 січня 2023 року у справі № 461/56/20 (провадження № 61-16130св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553593>.

6.7. Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат в разі його смерті від нещасного випадку на виробництві можливо виключно під час розгляду справи в суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій / бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту є не самостійною метою, а передумовою задоволення адміністративного позову

23 січня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу

за позовом ОСОБА_1 до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про встановлення факту перебування на утриманні чоловіка.

Судами встановлено, що ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_4, та ОСОБА_1 (позивач у справі) з 08 січня 1988 року перебували в зареєстрованому шлюбі.

ОСОБА_1 працював у ТОВ «МЕТІНВЕСТ-КРМЗ» на посаді слюсаря з контрольно-вимірювальних приладів та автоматики електротехнічної лабораторії управління надійності, діагностики та амортизації. В липні 2019 року на виробництві під час виконання трудових обов'язків з ОСОБА_1 стався тяжкий нещасний випадок після якого останній перебував у відділенні реанімації та інтенсивної терапії міської лікарні, де помер, що підтверджується свідоцтвом про його смерть.

Вину роботодавця в настанні нещасного випадку, що призвів до смерті ОСОБА_1, підтверджено рішенням районного суду, зміненим постановою апеляційного суду у справі № 214/7957/19 за позовом дружини померлого до ТОВ «МЕТІНВЕСТ-КРМЗ» про відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до актів з місця проживання, засвідчених товариством з обмеженою відповідальністю «Житлосервіс-КР», ОСОБА_1 проживав та був зареєстрованим разом із позивачем за однією адресою.

На момент смерті чоловіка позивач перебувала на обліку у Пенсійному фонді України та отримувала пенсію в середньомісячному розмірі 1 503,42 грн, її покійний чоловік за життя отримував заробітну плату в середньомісячному розмірі 6 604,66 грн.

У вересні 2019 року ОСОБА_1 звернулась до Фонду соціального страхування України із заявою про призначення їй страхових виплат у зв'язку з втратою годувальника – чоловіка, який помер. У листі від 07 лютого 2020 року позивачу було роз'яснено, що серед наданих нею документів відсутня довідка про склад сім'ї померлого, у тому числі про тих, хто перебував на його утриманні. При цьому зазначено, що після надання такої довідки або відповідного рішення суду про встановлення факту перебування на утриманні годувальника питання призначення виплат буде розглянуто повторно.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду позов задоволено, встановлено факт перебування позивача на утриманні годувальника – її чоловіка, померлого ІНФОРМАЦІЯ_4, оскільки позивач є непрацездатною особою у розумінні пункту 2 частини другої статті 41 Закону України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 1105-XIV) та перебувала на утриманні померлого, а отримувана нею пенсія становила лише незначну частку доходу сім'ї, дохід померлого був для неї основним і постійним джерелом існування.

Верховний Суд рішення судів попередніх інстанцій скасував, провадження у справі закрити з огляду на таке.

Згідно з частинами першою та другою статті 4 Закону № 1105-XIV Фонд соціального страхування України (далі – Фонд) є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням

від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом. Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Основними завданнями Фонду та його робочих органів, зокрема, є реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування; надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до цього Закону (пункти 1 і 2 частини першої статті 9 Закону № 1105-XIV).

Фонд є суб'єктом владних повноважень, наділений владними управлінськими функціями, тому за предметним та суб'єктним складом спір у справі за позовною вимогою до відповідного Управління виконавчої дирекції Фонду про визнання права на страхові виплати підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства.

У цій справі позивач звернулася до суду з метою встановлення факту перебування на утриманні чоловіка для отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц (провадження № 14-5цс20) зробила висновок, що у відносинах з обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням Фонд та його робочі органи здійснюють владні управлінські функції та наділені повноваженнями приймати рішення/вчиняти дії, що впливають на можливість реалізації застрахованими особами права на соціальний захист і мають обов'язковий характер для інших суб'єктів владних повноважень.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду врахувала, що підставою звернення позивача до суду із позовом про встановлення факту перебування на утриманні чоловіка є отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV, тому відповідно до правового висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного у постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц (провадження № 14-5цс20), ОСОБА_1 має право на звернення до адміністративного суду з позовом про оскарження дій/бездіяльності суб'єкта владних повноважень, яким є Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області.

Вимога позивача у цій справі пов'язана з доведенням наявності у неї підстав для призначення та виплати соціальних платежів і не пов'язана з будь-якими цивільними правами та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням, заявлена саме у зв'язку з відмовою Фонду виплатити відповідні кошти.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду звернула увагу, що приватно-правовий інструментарій (зокрема ініціювання справи

про встановлення факту) не повинен використовуватися учасниками для оцінки обставин, які становлять предмет доказування у адміністративному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим.

Встановити факт перебування на утриманні померлого для одержання страхових виплат в разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві можливо винятково під час розгляду справи у суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій/бездіяльності) суб'єкта владних повноважень. В адміністративній справі встановлення такого факту не є самостійною метою, а є передумовою задоволення адміністративного позову.

Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 ЦПК України, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги.

Суди попередніх інстанцій помилково розглянули позовну заяву ОСОБА_1 за правилами цивільного судочинства, оскільки зазначений спір належить до адміністративної юрисдикції у межах справи про оскарження рішення (дій/бездіяльності) Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області, у зв'язку з чим провадження у справі закрито.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 січня 2023 року у справі № 214/1309/21 (провадження № 61-2364сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959769>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2023 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н., доцент Луспеник Д. Д. Київ, 2023. – 32 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua